

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.2.31>

МІГРУЮЧІ ВИДИ ДИКИХ ТВАРИН ЯК ОБ'ЄКТ ТВАРИННОГО СВІТУ УКРАЇНИ

Кононенко Є.Д.,
аспірант кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0006-5918-4598
e-mail: kononenkoegor1@gmail.com

Кононенко Є.Д. Мігруючі види диких тварин як об'єкт тваринного світу України.

Розглядається питання віднесення мігруючих видів диких тварин до об'єктів тваринного світу згідно з доктринальними визначеннями та термінами законодавства. Наводиться та доповнюється автором наукове визначення поняття «тваринний світ». Аналізується термін «дикі тварини», визначаються їх головні ознаки. Підкреслюється родова приналежність мігруючих тварин до диких тварин, виокремлюються їх специфічні біологічні ознаки, які мають значення для правового регулювання охорони, використання та відтворення таких видів. Стан природної волі є необхідним для реалізації основних біологічних потреб мігруючих тварин: належні температурні умови навколишнього природного середовища, достатня кормова база та безпечні місця для розмноження. Зазначається просторова та часова особливість життєдіяльності тварин, що здійснюють міграцію. Обґрунтовується, що міграційні види диких тварин живуть як на територіях різних держав, так і на території України. Місце проживання таких видів залежить від траєкторії та довжини міграційного шляху. Територія України може бути як частиною міграційного шляху, його початком, кінцем або проміжною ланкою, так і простором, за межами якого відповідний вид переміщується з метою міграції. Звертається увага на такі види об'єктів тваринного світу, як частини мігруючих видів диких тварин та продукти їх життєдіяльності. Розмежовується поняття міграційних видів диких тварин як частини тваринного світу та як його об'єктів. Законом України «Про тваринний світ» виокремлюються такі об'єкти правового регулювання, як житло і споруди міграційних тварин, їх місця токування, гніздові колонії птахів, постійні чи тимчасові скупчення тварин, нерестовища та міграційні шляхи. Вказані об'єкти правового регулювання не тотожні з об'єктами тваринного світу, вони є окремими матеріальними благами, що підлягають охороні в сукупності з живими істотами. Робиться висновок про те, що мігруючі види диких тварин є і невід'ємною частиною тваринного світу, і його об'єктами, охорона, використання та відтворення яких регулюються Законом України «Про тваринний світ». Їх специфічні ознаки, такі як тимчасовий характер проживання на території України та періодичні транскордонні переміщення, обумовлюють необхідність виокремлення мігруючих тварин як окремого об'єкту тваринного світу з особливим правовим регулюванням.

Ключові слова: тваринний світ, об'єкти тваринного світу, дикі тварини, мігруючі види диких тварин.

Kononenko Ye.D. Migratory species of wild animals as objects of the animal world of Ukraine.

The issue of classifying migratory species of wild animals as objects of the animal world is examined in accordance with doctrinal definitions and legal terminology. The author presents and supplements a scientific definition of the term «animal world.» The term «wild animals» is analyzed, and their main characteristics are identified. Emphasis is placed on the generic affiliation of migratory animals to wild animals, and their specific biological features that are significant for the legal regulation of the protection, use, and reproduction of such species are highlighted. The state of natural freedom is necessary for migratory animals to meet their basic biological needs: appropriate temperature conditions of the surrounding natural environment, sufficient food resources, and safe places for reproduction. The spatial and temporal peculiarities of the life activity of animals that undergo migration are noted. It is

substantiated that migratory species of wild animals live not only on the territories of different countries but also within the territory of Ukraine. The place of residence of such species depends on the trajectory and length of the migratory route. The territory of Ukraine can be either a part of the migratory path, its starting point, endpoint, or intermediate link, as well as a space beyond which the respective species moves for migration purposes. Attention is drawn to such objects of the animal world as parts of migratory species of wild animals and the products of their life activity. The concept of migratory species of wild animals as both a component of the animal world and its objects is differentiated. The Law of Ukraine «On the Animal World» identifies certain objects of legal regulation, such as the habitats and structures of migratory animals, their breeding grounds, bird nesting colonies, permanent or temporary animal aggregations, spawning areas, and migratory routes. These objects of legal regulation are not identical to the objects of the animal world; they are separate material assets that are subject to protection together with living organisms. It is concluded that migratory species of wild animals are both an integral part of the animal world and its objects, the protection, use, and reproduction of which are regulated by the Law of Ukraine «On the Animal World.» Their specific characteristics, such as the temporary nature of their residence in Ukraine and periodic cross-border movements, necessitate the separation of migratory animals as a distinct object of the animal world with special legal regulation.

Key words: animal world, objects of the animal world, wild animals, migratory species of wild animals.

Постановка проблеми. Тваринний світ України виступає об'єктом особливої охорони з боку держави та органів місцевого самоврядування. Будучи невід'ємною частиною біоценозу, він перебуває у стані постійної динамічної зміни, обумовленої як природними, так і антропогенними чинниками. Завданням держави та органів місцевого самоврядування є підтримання стану сталого розвитку екосистеми регіону, зокрема і тваринного світу як її складової. Він є не тільки національним багатством України відповідно до преамбули Закону України «Про тваринний світ», а й невід'ємною частиною біосфери планети, яка не має кордонів політичної карти світу.

Мігруючі види диких тварин є об'єктом як тваринного світу України, так і тваринного світу інших держав в момент їх відповідного місцезнаходження. Їх спосіб життя, пов'язаний з міграцією, характеризується специфічними складовими, такими як міграційні шляхи, місця зупинки на ньому, нерестовища, гнізда та інші принадні для безпечного перебування тварини місця.

Наразі в українському законодавстві приділено недостатньо уваги правовій охороні мігруючих видів диких тварин, не в останню чергу через відсутність їх виокремлення як окремого об'єкту тваринного світу. Тому, **метою дослідження** є визначення особливих ознак мігруючих видів диких тварин як об'єкту екологічних правовідносин для ефективного правового регулювання захисту таких видів з урахуванням усіх їх специфічних потреб.

Стан опрацювання проблематики. Хоча правова охорона мігруючих видів диких тварин в Україні не була об'єктом дослідження вітчизняних науковців, для опанування цієї проблематики доречно звернутися до праць вчених, які присвятили свої дослідження проблемам правового регулювання охорони, використання та відтворення тваринного світу, серед яких: В.В. Шеховцов, Г.І. Балюк, Т.В. Єрмолаєва, Л.В. Лейба, Л.Д. Нечипорук, П.В. Тихий, І.А. Городецька та ін.

Виклад основного матеріалу. Доктринальне визначення поняття «тваринний світ» є предметом наукових інтересів вчених у вітчизняній науці. Так, І.А. Городецька визначає його як цілісну систему, що включає сукупність живих організмів усіх видів диких тварин, в якій кожен елемент системи знаходиться в складних причинних взаємозв'язках з іншими [1, с. 42]. Погоджуючись із системним підходом до розуміння цього поняття, доповнимо думку вченої тезою про те, що тваринний світ як юридичне поняття має розглядатися в певному просторі. Розглядати поняття «тваринний світ» за змістом необхідно з точки зору природничих наук, зокрема зоології та екології, натомість за формальною ознакою таке поняття має значення для екологічних правовідносин лише за умови окреслення його просторових меж.

З цього приводу В.В. Шеховцов слушно зазначає, що перебування дикої фауни у просторових межах України обумовлює специфіку правового регулювання відносин, які складаються у сфері охорони, використання та відтворення тваринного світу, тобто дозволяє цим відносинам підпадати під вплив еколого-правових норм [2, с. 123].

Так, ч. 1 ст. 1 Закону України «Про тваринний світ» визначено, що тваринний світ України складається з об'єктів, які перебувають у стані природної волі, у напіввільних умовах чи в неволі,

на суші, у воді, ґрунті та повітрі, постійно чи тимчасово населяють територію України або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони [3].

Як вбачається з наведеного припису, законодавець не тільки визначає просторові межі правового регулювання охорони, використання і відтворення тваринного світу, – територію України, її континентальний шельф та виключну (морську) економічну зону, але й темпоральну: об'єкти населяють відповідну територію постійно чи тимчасово. Т.В. Єрмолаєва зазначає, що правовій охороні відповідно до розглядуваного Закону підлягають лише дикі тварини, що перебувають у межах території України або належать до природних багатств її континентального шельфу й виключної (морської) економічної зони, на суші, у воді, ґрунті та повітрі, які постійно чи тимчасово населяють територію України [4, с. 109–110].

Відповідно до ст. 2 цього Закону об'єктами тваринного світу, на які поширюється його дія, є дикі тварини – хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі; частини диких тварин (роги, шкіра тощо); продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо).

Об'єкти тваринного світу, а також нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загатки та інше житло і споруди тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші території, що є середовищем їх існування та шляхами міграції, підлягають охороні [3].

В Україні здійснюють сезонні міграції та інвазії 315 видів тварин, серед яких 12 видів риб, 289 видів птахів та 14 видів ссавців [5, с. 14]. Всі вони є невід'ємними складовими тваринного світу України, частинами відповідних екосистем.

Міграції тварин (від латинського слова *migratio* – переселення) – це періодичні або нерегулярні переміщення представників фауни на більш-менш значні відстані [5, с. 11]. Довжина таких відстаней відносна, вона залежить від біологічних потреб кожного окремого виду та від природного середовища, в якому він перебуває або має перебувати. Так, мігруючі птахи долають десятки тисяч кілометрів, переміщуючись між північною та південною півкулею, оскільки мають перебувати у більш теплом середовищі у зв'язку із сезонними змінами. Для деяких мігруючих видів тварин переміщення у просторі на значні відстані обумовлено їх репродуктивними потребами: місце, де вони реалізуються, відрізняється від місця їх постійного перебування.

Територія України може бути одним із кінців міграційного шляху тварини або його проміжною частиною. При цьому, існують види тварин, міграційні шляхи яких повністю розташовані в межах України, наприклад такі види кажанів, як Нічниця ставкова (*Myotis dasycneme*) [5, с. 679–680], Нічниця велика (*Myotis myotis*) [5, с. 681–682].

Враховуючи приписи Закону України «Про тваринний світ», мігруючі види диких тварин як об'єкти тваринного світу за родовою ознакою є дикими тваринами, які перебувають у стані природної волі.

Легальне визначення поняття «дикі тварини» міститься в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження», де відповідно до абз. 3 ст. 1 цього Закону ними є тварини, природним середовищем існування яких є дика природа, у тому числі ті, які перебувають у неволі чи напіввільних умовах [6]. П.В. Тихий визначив наступні ознаки диких тварин: їх існування як живих істот і стан дикості, підкресливши, що мертві тварини не можуть відноситися до об'єктів тваринного світу [7, с. 16-17].

Знаходження мігруючих тварин у напіввільних умовах чи в неволі за загальним правилом не допускається, оскільки враховується природна потреба таких тварин у здійсненні вільного переміщення міграційними шляхами в період відповідного циклу. Однак такі заходи, як реабілітація, розведення та подальша реінтродукція об'єктивно потребують територіального обмеження життєдіяльності мігруючих тварин, що є виправданою та законною метою.

Частини мігруючих видів диких тварин також є об'єктами тваринного світу. Такими частинами можуть бути, зокрема, п'р'я птахів, яке залишається на місцях зупинки тварини на міграційному шляху. Продукти життєдіяльності таких тварин як об'єкт тваринного світу становить інтерес у визначенні траєкторії міграційних шляхів, місць скупчення та тимчасового перебування.

Зазначимо, що міграційні шляхи, житло і споруди міграційних тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші те-

риторії, що є середовищем їх існування, не є об'єктами тваринного світу, а є окремими об'єктами правової охорони навколишнього природного середовища, яка провадиться з метою створення безпечних умов життєдіяльності тварин.

Дослідження мігруючих видів диких тварин як об'єкту тваринного світу України вимагає чіткого й однозначного визначення відповідного поняття, адже, як влучно було зазначено А.П. Гетьманом, мова екологічного законодавства, значення нормативних визначень і термінів, що в ньому застосовуються, є надзвичайно актуальними. Перш за все вони є засобом визначення об'єктів правового регулювання, цілей реалізації норм законодавства, що регулюють відповідне коло суспільних відносин [8, с. 584]. У вітчизняному екологічному законодавстві відсутній термін «мігруючі види диких тварин», натомість таке поняття міститься в Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин, яка була ратифікована Україною Законом № 535-XIV від 19.03.99. У п. «а» ч. 1 ст. I цієї Конвенції визначено, що «мігруючий вид» означає всю популяцію або географічно ізольовану частину популяції будь-якого виду диких тварин або будь-якого таксону цих тварин нижчого рангу, значна частина якої циклічно і передбачливо пересікає один або більше кордонів національної юрисдикції [9].

З наведеного визначення виділимо наступні ознаки мігруючих видів:

- 1) популяційно-видовий рівень організації;
- 2) дикість як біологічна ознака способу життя тварини;
- 3) значна частина популяції циклічно і передбачливо пересікає один або більше кордонів національної юрисдикції.

Звернімо увагу, що Конвенція розглядає як мігруючих видів тільки тих тварин, які циклічно і передбачливо пересікають один або більше кордонів національної юрисдикції. На вказану особливість посилається і В.В. Шеховцов, зазначаючи, що належність тваринного світу до генофонду живої природи обумовлює можливість їх міграції, тобто вільного переміщення популяцій тварин, обумовленого циклічністю, в процесі якого вони змінюють місця свого оселення навіть за межі державних кордонів [2, с. 123]. Т.В. Єрмолаєва, у свою чергу, наголошує, що дикі тварини в межах держави автоматично стають об'єктами її охорони, а ті, що виходять за її межі, охороняються відповідно до законодавства іншої держави [4, с. 110].

Натомість, маючи на увазі існування видів тварин, які здійснюють міграції в межах однієї держави, виникає питання щодо правильності визначення з вищенаведеної Конвенції. Слід підкреслити, що Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин є міжнародним договором в розумінні абз. 3 ст. 1 Закону України «Про міжнародні договори України» [10], а тому її дія поширюється на міждержавні відносини, тобто відносини, що складають міжнародне екологічне право. Виходячи з цього, об'єктом правового регулювання Конвенції є саме ті дикі тварини, які циклічно і передбачливо перетинають державні кордони, натомість тварини, які, здійснюючи міграцію, не перетинають кордони держави, а залишаються в її межах, є об'єктом правової охорони виключно такої держави, що відображається у її національному законодавстві.

Автор пропонує наступне інтегративне визначення поняття «мігруючі види диких тварин»: це вид тварин-представників дикої фауни, які здійснюють передбачливі періодичні транскордонні або внутрішні, в межах однієї держави, міграції, обумовлені циклічністю їх біологічних функцій.

Таке визначення, по-перше, включає в себе види мігруючих тварин, які здійснюють міграцію як із перетином державного кордону, так і тих, що мігрують у межах однієї держави, її суші, повітряного простору та водного середовища, по-друге, підкреслюється періодичність міграції, що обумовлено іманентними цим видам тварин властивостями здійснювати періодичні переміщення на значні відстані з метою зміни навколишнього середовища на більш сприятливе, що пов'язано з кліматичними чинниками, або з метою здійснення безпечного розмноження.

Висновки. У результаті дослідження мігруючих видів диких тварин як об'єктів тваринного світу України було встановлено, що ці види мають специфічну правову природу, яка вимагає окремого регулювання. Мігруючі види диких тварин, будучи частиною тваринного світу України, належать до категорії диких тварин, які знаходяться у стані природної волі, але мають особливість – передбачувані періодичні переміщення (міграції), які можуть бути як транскордонними, так і внутрішньодержавними.

Дослідження показало, що поточне українське законодавство недостатньо враховує специфіку мігруючих видів диких тварин, що створює труднощі для їх ефективної охорони. Також було виявлено необхідність визначення мігруючих видів як окремого об'єкту правового регулювання,

оскільки їх біологічні потреби, пов'язані з міграційними шляхами, місцями розмноження та нерестовищами, вимагають спеціального підходу.

Автором запропоновано інтегративне визначення поняття «мігруючі види диких тварин», яке враховує як транскордонні, так і внутрішні міграції, що дає можливість комплексно регулювати питання їх охорони. Крім того, було вказано, що міграційні шляхи, житло та споруди мігруючих тварин, місця линяння, гніздових колоній тощо не входять до об'єктів тваринного світу, проте є важливими об'єктами правової охорони, що забезпечують безпечні умови життєдіяльності таких тварин.

Подальше дослідження має бути спрямоване на вдосконалення нормативно-правової бази щодо мігруючих видів диких тварин, враховуючи міжнародний досвід, зокрема положення Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин. Це дозволить забезпечити ефективну охорону, використання та відтворення таких видів, що є невід'ємною частиною тваринного світу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городецька І.А. До розуміння та визначення поняття «тваринний світ». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 9–2(2). С. 40–42.
2. Шеховцов В.В. Теоретико-правове розуміння тваринного світу: сутність та співвідношення із суміжними поняттями. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 120–131.
3. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III. Дата оновлення: 15.11.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 15.02.2025).
4. Єрмолаєва Т.В. Деякі особливості визначення тваринного світу як об'єкта правової охорони. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2015. Вип. 19. С. 108–110.
5. Енциклопедія мігруючих видів диких тварин України / С.В. Межжерін та ін. Київ: 2018. 694 с.
6. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.06.2006 р. № 3447-IV. Дата оновлення: 15.11.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#n8> (дата звернення: 15.02.2025).
7. Тихий П.В. Еколого-правове регулювання спеціального використанні дикої фауни: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2000. 165 с.
8. Гетьман А.П. Термінологія екологічного законодавства: методологічні засади та перспективи уніфікації. *Вісник АПрН України*. 2003. Вип. 2(33)–3(34). С. 580–592.
9. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин: ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 23.06.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#o32 (дата звернення: 15.02.2025).
10. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. Дата оновлення: 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 15.02.2025).